

DİNİN VE HAKİKATIN GÜNEŞİ

Şehrabani ALLAHVERDİYEVA*

Öz

"Şarkın mana denizi" adlandırılan Şems Tebrizi'nin hayatı sırlarla, muammalarla dolu idi. Zamanın devriyesinden çıkıp, sevgi devriyesine girmeyi beceren Şemsettin Tebrizi. Görkemli Azerbaycan filozofu, mütefekkeri, sofi yolunun yolcusuydu.

Şems gelecek hayat yolu hakkında çok düşünür ve sonunda kamilleşme, hakikate varma yolunu - dervişliği seçer.

Denilenlere göre, Şems "Allah'ım, gizli dostlarından birini karşıma çıkar." diye dua edermiş. Nihayet, bir gün ona gaipten bir ses gelir: "Mademki, bu kadar ısrar ediyorsun, bunun şükürü olarak karşılığında ne verirsin?" Şems düşünmeden "Başımı" diye cevap verir. Ona aradığı şahsın Anadolu'da Mevlana Celalettin Rumi olduğu söylenir. 1244 yılında Şemsettin Mevlana Celalettin Rumi ile görüşmek için Osmanlı ülkesine gitmiş, şehir-şehir onu aramış, nihayet Konya şehrinde ona ulaşabilmiştir.

Mevlana Celalettin Rumi'nin Türk sofi taliminin banisi seviyesine kalkması Şems Tebrizi ile görüşmesinden sonra oluşuyor.

Onların karakteri tarihte el-ele tutup Allaha doğru giden mukaddesler gibi kalacak.

Bir de sofi şair Şems sağlığında "Bizim mezarımızı mezarlıkta değil, gönüllerde arayın" demişti.

Anahtar kelimeler: Şems, Mevlana, Allah, aşk, sofi.

THE SUN OF RELIGION AND TRUTH

Abstract

The life of Shams Tabrizi, called *dolu Mana sea of the song i*, was full of mysteries and mystics. Şemsettin Tebrizi, who was able to get out of the patrol of time and enter the love patrol. The majestic Azerbaijani philosopher was a traveler, a passenger of the sofi.

Shams thinks a lot about the way of the future life, and in the end, he chooses the dervish, which is his way of realization.

Shams said, "God, a secret friend of my people come up to me." Finally, one day, a voice comes to him: "Since you insist so much, what do you give in return for being grateful? Ki Shems, without thinking bir my head, Nih he answers. The person he was looking for is said to be Mevlana Celalettin Rumi in Anatolia. In 1944 Semsettin went to Ottoman country to meet with Mevlana Celalettin Rumi.

Mevlana Celalettin Rumi 's rise to the level of the founder of the Turkish sofi is formed after meeting with Shams Tabrizi.

Their character will remain hand-in-hand in history and as the holy ones leading towards Allah.

in the health of the poet Shams Tabrizi said. We call our graves not in the graveyard, but in the hearts sof.

Keywords: Shams, Mevlana, God, love, ascetic.

GİRİŞ

Şemsettin Muhammed Ali oğlu 1184. Yılında Azerbaycan'ın kadim şehri Tebriz 'de dünyaya getirmiştir. Daha küçük yaşlarından çevredeki insanların dikkatini üzerine toplar, düşünülme-yen garip davranışları ile ilgi çekiyordu. O, mükemmel medrese tahsili ile beraber devrinin ünlü âlimlerinden de ders almıştı.

*Prof. Dr., Adıyaman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, sallahverdiyeva@adiyaman.edu.tr

Mürşidi **Ebubekir Selebat** Şemsin kalp dünyasının gözünü açıyor, yüceliğe giden yolları ona gösteriyordu. Ama Şems görmek istediklerini, aradıklarını hiç kimsede bulamıyordu. Özünün “Makalat” eserinde mürit-mürşit münasebetlerine böyle açıklık getiriyor: “Benim Tebriz de Ebubekir Selebat adında bir şeyhim vardı. Veliliğin tüm feyiz ve sırlarını ondan öğrendim. Ancak Şeyhim bende olanı görmüyordu”

Şems gelecek hayat yolu hakkında çok düşünür ve sonunda kâmilleşme, hakikate varma yolunu - dervişliği seçer. İlk mürşidinden ayrıldıktan sonra derviş hayatı yaşayan Şems bir çok vilayetler gezer, âlimler görür, mürşitlik eder, mukaddes dergâhlarda olur. Bu sebepten ona “**Şemsi perende**”, yani “**Uçan Güneş**” adı verirler (Bozkurt, 2011: 23).

Şems gayri-adi fiziki güzelliği ve manevi temizliği ile daim seçilir. Güney Azerbaycan alimi Mühammetali Terbiyat onun hakkında yazıyor: “Şemsettin Tebrizi ruh kadar ince idi. **Dinin ve hakikatin güneşi** sanılırdı”. “**Şarkın mana denizi**” adlandırılan Şems Tebrizi’ nin hayatı sırlarla, muammalarla dolu idi. Zamanın devriyesinden çıkıp, sevgi devriyesine girmeği beceren Şems Tebrizi. Görkemli Azerbaycan filozofu, mütefekkeri, sofi yolunun yolcusuydu.

Sofiler diyor ki:” Bu dünyanın ali maksadı insandır, insanın ali maksadı ise an. Bedenin amacı ruh kazanmaksa, ruhun amacı hisleri idare etmektir. Hisleri idare etmekle kalbi kamillliğe kovuşturursan. Kalbin en ali, en yüce maksadı **Sevgidir**. Şemsin en ali, en yüce sevgisi Allah tır ve onun gönül dünyasından süzülen değerli fikirleri dikkate sunalım (Məhəmmədi,2010: 62).

Bağışla, Allah’ım, ruhumda sen varken ben bu bedende kalmışım.

Bazen uzaklaşmak lazım gelir, yakınlaşmak için. Bazen hatırlamak lazım gelir, hatırlanmak için

Bazen ağlamak lazım gelir, açılmak için. Bazen susmak lazım gelir, duymak için.

Bir insan Allah’tan başka kimseye ihtiyacı olmadığına inanırsa, Allah da onu başkasına muhtaç etmez.

Birisine öyle bir söz söyle ki, ya yaşat, ya öldür, ama asla yaralı bırakma.

Güzel bir gülü, güzel bir geceni, güzel bir dostu herkes ister. Mühim olan gülü dikeniyile, geceyi sırrıyla dostu bütün dertleriyle sevebilmektir.

Her şey çok olunca ucuzlar. Edep bunun aksinedir; o çoğalınca değeri artar.

Hayata yukarıdan bakarsan, insanların yalnız tepesini görürsün. Hayata daim insanlarla aynı mesafeden bak, o zaman insanların hem yüzünü, hem yüreğini görürsen.

Kadın bilmeyene nefis, bilene nefestir.

Kapımıza değil, kalbimize vuran buyursun.

Altın olsam, değerimi herkes bilir. Ben basit bir demir olayım, değerimi yalnız anlayan bilsin.

“Olmadı” diye sızlandığın duaya gün gelir “olmadı” diye şükredersin.

Sevmek bu kadar güzelse, kim bilir sevmeyi yaradan ne kadar güzeldir.

Sevmeye layık olmayanı hatırlayarak kıymetli etme (Hebibbeyli, 2018: 18-19)

Yeryüzünde bir insan bile üşüyorsa, ısınma hakkına sahip değilsin.

Böyle anlamlı, hikmetli sofi kelamını dinledikten sonra, bakalım sofiler ne demişler: “Denizin suyunun tuzlu olduğunu anlamak, hissetmek için, denizin tüm suyunu içmeye ihtiyaç yoktur, bir yudum da yeterlidir”.

Şark dünyası özünün sırlı-sihirli alemi, şahsiyetleri ile her zaman dünyanın dikkat merkezinde olup, ilgi çekmiştir. Yaradan’ a kavuşmak aşkı ile yaşayan, ahlakını, maneviyatını durmadan kamilleştirmeye çalışan sofilerden sohbet açarken ilk göz önüne Mevlana Celalettin Rumi gelir. Onun Türk sofi taliminin banisi seviyesine kalkması ise Şems Tebrizi ile görüşmesinden sonra olur.

Denilenlere göre, Şems “Allah’ım, gizli dostlarından birini karşıma çıkar.” diye dua edermiş. Nihayet, bir gün ona gaipten bir ses gelir: “Mademki, bu kadar ısrar ediyorsun, bunun şükürü olarak karşılığında ne verirsin?” Şems düşünmeden “Başımı” diye cevap verir. Ona aradığı şahsın Anadolu’da Mevlana Celalettin Rumi olduğu söylenir.

1244’cü yılda Şemsettin Mevlana Celalettin Rumi ile görüşmek için Osmanlı ülkesine gitmiş, şehir-şehir onu aramış, nihayet Konya şehrine ulaşmıştır. Şemsettin bu şehre gece vakti ulaşmış ve pirinç satanların kervansarayına gitmiştir... Sabahı günü Mevlana Celalettin’le görüşüp, sohbet etmiş ve altı ay Şeyh Selahattin Zerkup’un hücrelerinde onunla hem dem olmuştur. Sonra oradan çıkıp, Celalettin’i musiki işitmeye mecbur etmiş ve musiki meclisinde ona bir sıra hakikatleri izah etmiştir». **Celalettin Rumi’nin dünya görüşüne esaslı tesir gösteren, şahsiyeti sihir ve dumanlara bürünmüş - sofi derviş Şems Tebrizi ile görüşü, birbirlerini arayan iki mana denizinin kavuşması idi.. Muasırları bu görüşü “Merecel-Bahreyn”, yani “İki Denizin Kavuşması” olarak adlandırmışlar.**

Bu iki şahıs aylarla halvete çekilmiş ve tasavvufun esrarına dalmışlar. Mevlana ile Şems arasındaki münasebet ulviyet makamında kurulmuştu. Bu, ilahi sevgi ve mutlak bir aşk idi. Şemsle olan temastan Mevlana’nın maneviyatına bir ayrı bucaktan ışık düşmüştü.

Bu iki büyük Türk dahisi saatler, günler, aylarla baş başa verip ilahi sohbetlere dalar, özlerini ilahi nurlar aleminde hissederdiler. Lakin mürşidin bu haleti Mevlana Celalettin’in hem yakınlarını, hem de yüzlerce müridini sınırlendirirdi. Şemse karşı sakit fısıltılar açık tehditlere çevrilmeye başladı. Bunu gören Şems orada durmanın gereksiz olduğunu derk ederek gönül sırdaşıyla vedalaşmadan 1246’cı yılda gizli yolla Konya’dan çıkarak Demeşk’e gider. Buna çok üzülen Celalettin onu geri Konya’ya getirmek için çalışır. Bir müddet sonra Mevlana Şems’ten bir mektup alarak, sevinir.

Mevlana Sultan Veled öz mesnevisinde (eserin adı «Velednamedir» ki, hicri kameri 690 (1291)'ci yılda yazmıştır) diyor:

Gafilden Şems onun didarına ulaştı,

Güçlü   nuru   içre   o   eriyip   battı.

O, yine musiki ile meşgul olmaya başlar. Mevlana'nın etrafındaki adamlar Sultan Veledin yanına gidip, ondan rica ederler ki, gidip Mevlana Şemsettin'i getirsin. Mevlana Celalettin mektubun cevabını yazıp öz oğlu ve adamlarından biri ile gönderir. Mektubun cevabında yazılmış gazel aşağıdakidir:

Ant   olsun   ezeli,   o   ölmez   Allaha,
Biliyi,   kudreti   tükenmez   Allaha...

Elçiler Konya'dan Demeşk'e Şemsin yanına gidip, onu hürmetle Konya'ya getirdiler ve onun için ziyafetler verdiler. Mevlana Şems Celalettin'in kızılgı Kimiya ile evlendi (Şirinov, 2007: 43).

1247 yılında bu iki dost tekrar görüşür. Şems'le Mevlana sohbet ve irşadın son merhalelerini, en güzel günlerini yaşarlar. Şems Tebrizi'nin felsefesi oldukça derindir. Bunu onun hakkında gezen rivayette aydın görmek mümkündür. Bir gün Mevlana kitap okurken Şems ona yaklaşmış ne yaptığını sorar. Mevlana cevabında ilim öğrendiğini söyler. Bunu işiten Şems Mevlana'nın kitaplarını toplar ve bahçedeki havuza döker. Mevlana Şems'e hiçbir şey demez, üzülür, sessizce baş verenleri izler. Mevlana'nın üzüldüğünü gören Şems elini atıp havuzdan bütün kitapları kuru çıkarır ve der: "Mademki sen aşk ehlinin ve dervişlik yolu tutmuşsun, o zaman bu kitaplar o ilmi öğretmekte acizdir". Mevlana bu sözlere hayret eder ve hakikatin satırlarda değil, gönüllerde olduğuna inanır.

Şems zahir ve batin ilimlerde yüksek derecelere ulaşmış, insanı aşk ateşi ile pişirip ona mana aleminin kapılarını açan hakikat aşığıdır. Mevlana'nın oğlu Sultan Veled böyle söylemiş: "Beklenilmeden Şems gelip atamla görüştü. Atamın gölgesi onun nurundan yok oldu. Şems Tebrizi atama maşukluk halinden, İlahi marifetten, gaip bilgilerinden bahsediyordu, atam da bunları büyük şevk içinde dinliyordu. Önceler herkes atama tabi olurdu, şimdi ise atam Şemse tabi idi."

Bir gün Şemsettin Tebrizi Mevlana'nın tarikat derecesini yokladıktan sonra demişti: «Senin «Ali», «Ali» demene daha çok var, sen «Şems», «Şems» söylemelisin."Mevlana Celalettin Rumi Şemsettin Tebrizi'nin bu görüşünden ve onun telkinlerine tutulduktan sonra ahvali o kadar değişmiştir ki, Şems'in adını kendine lakap eder, bütün gazallerini onun adına koşardı. ». Mevlana Celalettin Rumi Şems adını kendine unvan seçmişti. Şemsettin Tebrizi ni «Şeyhler şeyhi, müdrikler müdriki, Tanrının yerdeki ışığı» adlandırdı.

Şarkın iki ulu dehası: Mevlana Celalettin Rumi ve Şemsettin Tebrizi nin yolları bir zaman geçidinde kesişti. Onlar birleşip insanlığa büyük töhve verdiler.

Büyük Türk alimi Abdulbağı Kölpınarlı yazar: "**Şems gelmeseydi, Mevlana Mevlana olmayacak, basit şeyhlerden bir şeyh, sayısız sofilerden bir sofi olacaktı. Fakat bu da muhakkak ki, Şemsin de ne adı duyulacaktı, ne de şanı. Mevlana zaten bu coşkunluğa hazır idi. O silinmiş, arınmış, zeytinyağına**

konmuş, fitili yonulup düzeltilmiş bir mum (kandil) idi. Bu kandilin yanması için bir ateş, bir kıvılcım lazım idi. Öyle ki Şems o vazifeni gördü. Fakat o kandil yanınca Şems de ona pervane kesildi, canını verip onun ışığına karıştı. Şems Mevlana'ya bir ayna idi."

Şems döndükten bir süre sonra Mevlana'nın ortanca oğlu Alaeddin Şems Tebrizi'nin, abisi Sultan Veledde olan muhabbeti için ona haset etmiş ve bir sıra adamlarla el bir olarak, Şemsi tahkir etmeye başlamıştır. Şems bu hakta Sultan Veledde danışmış ve ilave etmiştir ki, bu adamların reftarından görünür ki, bu defa ben öyle yok olmalıyım ki hiç kimse beni bulamasın. Öyle ki bu günlerde de Şems kaybolmuş hiç kimse onu görmemiş. **Artık Mevlana istenilen mertebeye çıkmış, Şemsin irşat vazifesi tamamlanmıştı.** Daha evvel Şemse bildirilen hükme esasen başını feda etme zamanı gelmişti. 1247'ci yılın sonbaharında Şems muammalı şekilde kaybolur (Oğuz, 2016: 25).

Mevlana Celalettin bir şiirinde bu hakta diyor:

Hiç kimse vermedi ondan bir küçük haber,
Ondan hiç tapılmadı ne iz, ne eser.

Bu hadiselerden bir kaç yıl sonra Mevlana'dan sorarlar: "Sen Şemse rast gelmezden önce hiç kimsenin şüphe etmediği bir muallim idin, peki Şems geldikten sonra ondan ne öğrendin?" Mevlana'nın cevabı böyle olur: **"Ben Şemse rast gelmeden önce üşüdüğüm zaman ısına bilirdim. Lakin Şems ten sonra artık ısınamıyorum, çünkü Şems bana bir şeyi öğretti: "Yeryüzünde bir insan bile üşüyorsa, ısınma hakkına sahip değilsin".**

Şemsettin Tebrizi'nin kayboluşu Celalettin Rumi'yi acıtiyordu. Yol üstünde durup yollara bakıyordu. Bir defa Konya'dan bir yere geçmekte olan bir yolcuyla «belki bir haber verir» ümidi ile evine çağırır. Şemsettin'den söz açar. Yolcu «bu nişanda, bu cüssede bir adam gördüm» diye yalan söyler. Mevlana yolcuyla sürekli alkışlar. Samur derisinden, çok pahalı kürkünü üzerinden çıkarıp ona bağışlar ve yolcu gider.

Yolcunun	ardından	meclistekileri	od	götürür:
Efendimiz,	duymadın	mı,	herif	yalan
Mevlana		çok		rahatlıkla:
Duydum,				-der.

-Onda kürkünü ne için bu yalancıya bağışladın?

Mevlana çaresiz çaresiz ellerini göklere açar.

-Bu büyük adam dostumun yalanını bana anlattı. Ben de kendi sevimli kürkümü ona kıydım. Eğer hakikati anlatmış olsaydı, şüphesiz ki, canımı verirdim.

Tetkikatçılar yazıyorlar ki, Şemsettin Tebrizi'nin unutulmaz hatırası Mevlana'nın birçok ölmez şiirlerinin yazılma sebebi olmuştu. Mevlana mürşidinden yana ağrı, dostundan yana acı çekiyordu. Sultan Veled atasının Şemsettin Tebrizi den sonraki acınacak halini bütün ayrıntıları ile, bütün yangısı ile kaleme almıştır: «Atam onun ayrıldığından deli-divane oldu. Gece-gündüz sema ediyordu. Gök gibi yer etrafında

dönüyordu. Feryadı, figanı arşa direnmişti. Eline geçen pul-parayı tezce etrafındakilere dağıtıyordu. Olan-olmazını bağışlamakla teselli buluyordu. Bir an istirahata vakit ayırmıyordu. Öyle kararsız bir şekilde sema ediyordu. Onun bu halından sanki şehre bir velvele düşmüştü. Sadece şehre mi? Bütün aleme. Herkes diyordu ki, bu kadar mükemmel bir İslam şeyhi nasıl olabilir deliler gibi böyle çılgınlıklar gösterebilir?

Hafızlar (Kur'anı ezbere bilenler) Kurandan daha çok onun semalarını okumaya; genç yaşlı bütün etrafı sema etmeye üz koymuştur...» Bütün bunlar sebepsiz değildi. Şemsettin onun hayalini billurlaştırmış, ilhamını daha yüksekliklere kanatlandırmıştı. Şemsettin'den sonra Mevlana Celalettin daha paklaşmış, daha saflaşmıştı. Büyük filozof Şems diyordu: «İstersen ona bak, istersen bana, biz ayrı-ayrı adamlar değiliz, o bendedir, ben onda». Membalarda ölümü ile bağlı muhtelif fikirler seslenir. Bu hadiseden çok etkilenen Celalettin'in vaziyeti ağırlaşır, lakin iyileşir, dönüp şair olur ve gazellerden oluşan şiirlerini "Divani-Şems Tebrizi" diye adlandırmıştır. Bu da onun dostuna sonsuz muhabbetten. Hürmetten, izzetten ileri gelirdi. Aynı zamanda Mevlana Celalettin Rumi 21 divandan ibaret olan «Divani-Kebir» i oluşturmuştur. Bilindiği gibi Mevlana Celalettin Rumi'nin dünya görüşüne Şemsettin Tebrizi'nin tesiri güçlü olmuştur. Rumi'nin ahlaki -etik aydınlaşmasında Tebrizi memba rolü oynamıştır.

Mevlana Celalettin Rumi'nin edebi irsi Türkiye de sistemli şekilde öğrenilmiştir. Bilginler çok zaman Mevlana Şemsettin Tebrizi'nin Mevlana Celalettin Rumi ye sofi tesirinden geniş ve etraflı sohbet açmıyorlar Halbuki Mevlana Celalettin Rumi'nin ve Mevlana Şemsettin Tebrizi'nin edebi alakaları, dostluk ilişkileri dar çerçevede konuşulanlarla bitmiyor. Bu münasebetler daha çok ilgi talep ediyor. Onların ilişkisi büyük hacimli tetkikat mevzusudur.

Onların karakteri tarihte el-ele tutup Allaha doğru giden mukaddesler gibi kalacak.

Şems in ölümünden sonra talebeleri onun sohbetlerini toplayıp "Makalat" adlı kitabı hazırlarlar. Lakin mezarını aramaya ceht etmezler, çünkü meşhur sofi alim ve şair daha sağlığında "**Bizim mezarımızı mezarlıkta değil, gönüllerde arayın**" demişti. Böylelikle, **Şemsin mezarı da kendi gibi sır olarak gönüllerde kaldı.**

Son olarak ŞEMS'İN gönül defterinden:

Hayat bu, bir bakarsın her şey bir anda son bulur ..

Hayat bu, son dediğin an her şey yeniden can bulur.

Ben aşka köle olanın değil de, aşkı özüne köle edenin kulu kölesi olmuşum ..

Eğer çok konuşmak faydalı olsaydı Allah iki ağız, bir kulak verirdi.

Onun için, çok dinleyip az konuşmak lazımdır..

Ey benim yetim gönlüm, bırak gamlı düşünmeyi .. Sus ve sabret..

Gözyaşının hesabını Rabbim sorsun; Sen hakkını helal et ...

Üç şey seçildi cennetten: sözler, aşk, analık duygusu.

Sözleri Adem aldı, analık duygusu Havva'ya kaldı; Amma aşk çok ağır idi ...

Yolun ucunun hara çatacağını düşünmek boş bir şeyden ibarettir.

Sen yalnız atacağın ilk adımı düşünmekle hükümlüsün. Gerisi zaten kendisi gelir ...

Eğer Allah seni bana yazmışsa, benden kaçışın yoktur!

Lakin talih seni benden almışsa, ağlamaya gerek yoktur..

El alem şarap içer sarhoş olur, biz aşk ehliyiz içmeden sarhoş olmuşuz..

Aşık odur ki, Allah'tan aldığı aşk emanetini Allaha verir. Aşk mezhebinde her şey yüce aşka kurbandır.

Her insan için bir aşık olma zamanı vardır, bir de ölmek zamanı..

Hakkın karşına çıkardığı değişikliklere mukavemet göstermek yerine, teslim ol.

Bırak hayat sana bakmayarak değil, seninle birlikte aksın..

Yürek mi insana sev diyen yoksa yalnızlık mı?

Nedir sevmek; bir muma od olmak mı yoksa yanan oda dokunmak mı?

Aşık olmak ile sevmek arasındaki farkı sormuşlar?

Cevaplandırmış Şems :

Senin baktığına herkes bakar, ama senin onda görebildiğini herkes göremez.

Herkes aşık olabilir, ama hiç kimse senin kimi sevemez.

Tek fark sensin. (Hebibbeyli, 2018: 23-24)

KAYNAKÇA

Azerbaycan Edebiyatı Tarihi, Bakü, 1959

Bozkurt Turan, Gönüller Sulatanı Mevlana, İstanbul, 2011

İsa Həbibbəyli. "İrfan ədəbiyyatının Şəmsi". Təbriz Dövlət Universiteti. "Şəms Təbrizi" konfransının materialları. 2018.

Məsiğa Məhəmmədi. Şəms və Mövlana. Bakı, Nurlan, 2010

Əhməd Oğuz. İlahi keçid. "Xəzər dünya ədəbiyyatı jurnalı", 2016.

Şirinov Sefer Hökmeli, Mövlane Celaleddin Rumi Meneviyat Meseleleri, Bakı, 2007